

Verschaeve schrijft paus Benedictus XV in naam van de Frontbeweging

De getuigenis in de schrijfboeken van Leo Dumoulin

De benedictijnen van Assebroek, dichtbij Brugge, bekleden een opmerkelijke plaats in de geschiedenis van de Vlaamse beweging. De reputatie van de abdij is onder meer te danken aan de charismatische figuur van dom Modestus Van Assche, geboren in 1891 en abt van 1932 tot 1945. Die betrokkenheid bij het Vlaams-nationalisme had onder meer tot gevolg dat de paters archief vormden dat voor de historische studie van tal van aspecten van de Vlaamse beweging belangrijk is.

De abdij 'vormde' niet alleen, ze 'verzamelde' ook archief. Die flamingantische reputatie had immers tot gevolg dat sporadisch mensen uit de nationalistische kringen de abdijpoort binnentraden met 'oud papier' waarvan zij vonden dat het niet mocht verloren gaan. Daarom gaven ze het aan de paters, wel wetende dat een abdijsbibliotheek heel wat meer stabiliteit biedt dan een privéwoning als het gaat om bewaring voor langere termijn. Dat aanbod kon gaan om boeken en tijdschriften maar ook om echte – en dus unieke – archiefstukken. Een dergelijke verzameling disparate documenten, gevormd in de buitenwereld, is voor de geschiedenis van de abdij als zodanig natuurlijk van geringe betekenis. Maar ze is dat wel wat de geschiedenis van de Vlaamse beweging aangaat. Om bewaring en ontsluiting te verzekeren, droegen de paters deze stukken in 2005 over aan het ADVN. Daar werden ze voor de onderzoekers ontsloten door Tom Cobbaert.¹

Tot deze in de abdij aangespoelde archiefstukken behoren twee schriftjes die afkomstig zijn van de West-Vlaamse priester Leo Dumoulin (1890-1942).²

DUMOULIN ALS KRONIEKSCHRIJVER

De twee schriftjes werden door hem 'gevuld' en dat gebeurde in meerdere betekenissen van het woord. Dumoulin schreef niet alleen notities en beschouwingen, hij plakte ook brieven en knipsels in. Het zijn dus archiefstukken van een bijzonder complexe en onconventionele aard. Ze dragen de nummers 18 en 19, op de kaft

1. T. Cobbaert, *Inventaris van het Fonds Sint-Pietersabdij van Steenbrugge*, Antwerpen, 2008. Ook digitaal toegankelijk, via de ADVN-website (www.advn.be), Archiefbank Vlaanderen (www.archiefbank.be) en het ODIS-netwerk (www.odis.be).

2. ADVN, BE ADVN AC678 – Archief Leo Dumoulin, inventarisnummer 2647.

gezet met balpen. Hoe de schriftjes van de vergetelheid werden gered en hoe ze in Steenbrugge terecht kwamen, is helaas niet meer te achterhalen. Daardoor missen we natuurlijk een deel van de historische context van deze archiefstukken. Dat is een verarming maar ze blijven als historische bron rijk genoeg en het is de moeite waard ze in deze rubriek voor te stellen. Dumoulin was immers een bevoorrecht waarnemer én medespeler van de Vlaams-nationalistische beweging tijdens het interbellum.

Dumoulin ging bij het noteren allesbehalve zorgvuldig te werk. Hij verzuimde bijvoorbeeld de schriftjes te pagineren. Slechts af en toe zette hij een datum. Hij liet ook al te vaak na oorsprong, plaats en datum van de knipsels te noteren en veel van de brieven zijn eveneens niet meer exact te dateren. Niet alleen omdat ze door de afzender niet gedateerd werden maar ook omdat Dumoulin ze soms maanden of jaren later pas inplakte. Soms zijn ze zo vastgeplakt dat een deel van de tekst onleesbaar is geworden. Slordigheid troef dus, en het getuigt niet van een passend respect voor het document als historische bron. Toch lag het uitdrukkelijk in zijn bedoeling dat deze schriftjes ooit de latere onderzoekers zouden helpen. Hij spreekt die hoop en verwachting uit op meerdere plaatsen. Dumoulin beseftte dat hij een bevoorrecht waarnemer was, dankzij zijn intense betrokkenheid bij de radicale vleugel van het Vlaams-nationalisme. Hij ging naar alle waarschijnlijkheid van start met zijn schrijfwerk in de vroege zomer van 1927. Wanneer we negen bladzijden ver zijn, duikt plots de eerste datumaanduiding op in de vorm van "16 juli".

Dat betekent meteen dat Dumoulin pas ettelijke jaren nadat hij een vooraanstaande rol was beginnen spelen, besloot tot het aanleggen van het eerste schriftje. Dat moet het gevolg zijn geweest van een moment van bezinning. Vanwege zijn jachtige leven, beseftte hij plots dat veel feitelijke gegevens onherroepelijk verloren dreigden te gaan als hij niet het initiatief nam ze op papier te zetten. Hij zette eerst de aantekening "AVV-VVC" en maakte daarna zijn bedoeling duidelijk in de aanhef. Daarin spreekt hij de latere lezer rechtstreeks aan: "*Daar ik bij het opmaken der geschiedenis onzer beweging ondervind dat zooveel verloren gaat, dat geheugen zoo bedrieglijk is, heb ik besloten in dit schrijfboek aan te tekenen al wat mij belangrijk voorkomt inzake Vlaamse Beweging.*" Door de woorden "bij het opmaken der geschiedenis onzer beweging" weten we dat zijn ervaring bij het opstellen van het zogenaamde *Vlaggeboek* de directe aanleiding was.³ Dit was de eerste poging tot het schrijven van een geschiedenis van de Vlaamsgezinde studentenbeweging en daarvoor deed hij het grootste deel van het werk. Het was ook

3. *Het Vlaggeboek. Die seer scone Historie ofte gesciedenis der vrome yeesten ende vroeде gesechden der catievige scriftuere die men noemet De Vlaamsche Vlagge per capitulen inghedeelt ten omineusen ghetale van XIII ende besluetende met ene lyste van Erghernisse. Opgeluystert met chierlike figuren ende metten throniën van diverse scryvers, Tielt, 1926.*

een reden om bitter te klagen omdat hij maar weinig hulp kreeg van de vroegere verantwoordelijken van het Algemeen Katholiek Vlaams Studentenverbond (AKVS). Of, in zijn woorden: “*verder niemand en niets die een poot uitstak*”. Bovendien bleek uit zijn talrijke contacten dat die mensen zich maar weinig concreets herinnerden en vaak geen of weinig archief hadden bewaard dat hem kon helpen bij het neerschrijven van het historische overzicht. Dat zou hem niet overkomen; vandaar zijn motivatie.

Dumoulin streefde daarbij naar eigen zeggen kwaliteit na en rekende daarbij op de “*nuchterheid*” die hij zichzelf toedichtte. Het was zijn bedoeling “*boven alles... objectief te spreken*”. En als hij de ik-vorm zou gebruiken, was dat enkel om “*de juiste waarde van het geschreven aan te geven*”. De gelijkenis met de aanhef zoals kroniekschrijvers dat in vroegere eeuwen plachten te doen, is frappant. Dat Dumoulin zich spiegelde aan ‘*historieschrijvers*’ uit vroegere eeuwen is niet zo verbazingwekkend. De man hield van geschiedenis en vond dat het verleden moest dienen voor de opvoeding van de Vlaamse jeugd. Hij schreef in de jaren twintig een hele resem historisch getinte bijdragen. Een groot deel daarvan werd gebundeld in het door Lannoo uitgegeven boekje *Handboek der Vlaamsch nationale geschiedenis*. Daarvoor gebruikte hij de schuilnaam L. Deman.

In deze geschriften wrong hij de gebeurtenissen uit vele eeuwen voor-geschiedenis volledig in een on-Belgisch keurslijf. Dat hij daarbij niet gestuurd – en ook niet gehinderd – werd door kritisch bronnenonderzoek is een feit. Van archiefonderzoek had hij geen kaas gegeten. Maar dat stoorde hem niet. Dumoulin was een bewogen dweper, geen onderzoekende geest. Een wetenschappelijke attitude was hem volkomen vreemd. Wel wilde hij een pedagoog zijn. Maar dan wel een erg doctrinaire. Zijn historisch getinte teksten moesten de Vlaamse jeugd kneden ten dienste van het Vlaams-nationalistische ideaal. En dat was op zijn beurt de pendant van zijn onwrikbaar geloof in een integraal-katholicisme dat alle aspecten van de Vlaamse natie moest doordringen. De Belgische staat paste noch in zijn Vlaamse, noch in zijn katholieke perspectief. Ze was er integendeel een bedreiging voor.

Hij pleegde onder de schuilnaam M. Dalen ook het eveneens door Joris Lannoo in Tielt als boekje uitgegeven geschrift *Waarom nationalist zijn*. Dat was de bundeling van bijdragen die hij in de beginjaren schreef voor het weekblad *Vlaanderen*.⁴ Dat Verschaeves vroegere vriend en medepriester Robrecht De Smet een van de dominante persoonlijkheden was in de redactie van dit weekblad, speelde in dit engagement zeker mee. Maar de tweede man was Jozué De Decker, een van de topfiguren en meest lucide strategen van het activisme tijdens de Eerste

4. L. Vandeweyer, Redaktiegeschiedenis van het weekblad “Vlaanderen” (1925-1934), in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 45, 1986, nr. 2, pp. 65-83.

Wereldoorlog. Bovendien zag het weekblad het Vlaams-nationalisme in een groot-Nederlandse en anti-Belgische context en liet het daarvoor liefst het katholieke geloof op de achtergrond. Vandaar dat Dumoulin en de meeste van zijn vrienden overstapten naar de redactie van het weekblad *Jong Dietschland* dat vanaf 1927 verscheen en dat wél bereid was een anti-Belgische boodschap aan een integraal katholicisme te verbinden.

Maar in de schriftjes die nu voorliggen doet Dumoulin niet aan geschiedschrijving, laat staan aan bronnenonderzoek. Hij is zelf de bron en hij wil dat ook uitdrukkelijk zijn. Dat hij zich voornam zo objectief mogelijk te zijn, maakte hij al meteen duidelijk. Maar slaagde hij daarin?

OBJECTIEF WAARNEMER?

Dumoulin gaat na zijn aanhef van start met een uitvoerige recapitulatie van zijn eigen activiteiten in de Vlaamse beweging. Maar hij gaat daarbij niet ver terug. Over zijn studententijd en over de oorlog zegt hij niets. We weten nochtans dat hij al in zijn schooltijd in Roeselare en Brugge met Vlaamsgezinde priesters te maken kreeg, vaak mensen die door wat oudere priesters zoals Verschaeve werden gevormd. Alleszins waren er bij zijn leraren mensen die in de katholieke studentenbeweging actief waren geweest.

Dan kwam de Duitse inval in augustus 1914 en die bracht de oorlog naar West-Vlaanderen. Dumoulin kon aan de Duitsers ontsnappen. Hij werd pas na de winter van 1915 gerekruteerd en kreeg een uniform aangemeten op 16 maart 1915. Aangezien hij seminarist was, werd hij per definitie toegewezen aan de brancardiers. Na een korte opleiding in Calais kwam hij op 2 mei voor enkele maanden terecht bij de infanteristen van het 12de Linierregiment. Op 11 augustus 1915 werd hij in Parijs tot priester gewijd en daardoor kon hij aalmoezenier worden op 15 maart 1917. Vanaf dan behoorde hij tot het korps dat geleid werd door hoofdaalmoezenier Mgr. Jan Marinis. Hij kreeg een post in de achterhoede in Saint-Jacut-de-la-Mer op Franse bodem. Tot hij op 30 september 1919 afzwaaide en weer naar zijn West-Vlaamse bisdom terugkeerde. Hij had dus de Duitse bezetting en het activisme niet aan den lijve ondervonden. Ook in de Frontbeweging speelde hij geen vooraanstaande rol en zijn naam komt nergens voor in de studies die daaraan werden gewijd. Hij zat immers in Frankrijk, ver van het veldleger aan de IJzer.

Oud-strijder Dumoulin werd na zijn afzwaaien door zijn bisschop meteen als leraar naar het Sint-Lodewijkscollege in Brugge gestuurd. Maar niet voor lang. Op 12 juni 1922 kwam hij opnieuw achter de IJzer terecht omdat hij een functie kreeg toegewezen als aalmoezenier in het Idesbaldushospitaal in Houtem bij Veurne. Hij had er blijkbaar tijd te over want vanuit die post werd hij intens bij het Vlaams-nationalisme betrokken. Het is ook in Houtem dat hij aan zijn notities begon te schrijven.

Zijn flamingantische carrière kreeg vaart vanaf het ogenblik dat hij in 1923 “vaandrig” werd van het tijdschrift *De Vlaamsche Vlagge* van het AKVS. Op dat moment laat hij ook zijn kroniek van start gaan. Die aanduiding gebeurde na het groot verlot, toen vaandrig Karel Van der Espt moest opgevolgd worden. Dat werd Leo Dumoulin, op vraag van notaris Hendrik Persyn die in Wingene woonde. Het blijkt al vanaf de beginbladzijden dat Dumoulin een erg nauwe band had met Van der Espt en dat heeft zeker meegespeeld in de beslissing hem op te volgen. Dat betekende dat vrijwel heel de last van de redactie van het tijdschrift vanaf dan op zijn schouders terecht kwam. Hij voerde die taak uit, samen met drukker-uitgever Joris Lannoo, die evenwel volgens hem niet schreef en alleen maar inlichtingen en vingerwijzingen gaf. Over de interne keuken van het blad en van het AKVS vernemen we in de schriftjes heel wat lezenswaardig.⁵

Vanaf dan springt Dumoulin van de hak op de tak al naargelang de onderwerpen zich aan hem opdringen. Zo passeren de moeilijkheden van het AKVS met de kerkelijke hiërarchie de revue, de herrie met de studenten in Leuven, de interne keuken van het Davidsfonds in West-Vlaanderen, enzovoort. Dat wordt afgewisseld met ergernis over de in zijn ogen al te ‘Belgische’ interpretaties van de geschiedenis die hij her en der onder ogen krijgt.

Het valt op dat hij in zijn schriftje veel neerslagen van gesprekken opschrijft. Hij hoort veel van Cyriel Verschaeve die op zijn beurt gesprekken heeft met Maurits Geerardijn en de dominicaner pater Jules Callewaert en vele anderen. Dumoulin schrijft dus ook op wat hij uit tweede of derde hand heeft vernomen. Dat zorgt er mede voor dat feiten met veronderstellingen en negatieve beeldvorming worden gemengd. Dat is bijvoorbeeld opvallend wanneer het gaat over de redeneringen en de handelingen die deze kleine groep priesters toedichtte aan hun hiërarchische oversten in de kerk en aan de Belgisch-patriottische kringen. Dat zij geneigd zijn hierbij telkens de meest negatieve interpretatie voor waar aan te nemen, moge duidelijk zijn. Onze kroniekschrijver twijfelt er niet aan dat dit allemaal ‘objectief’ is en zet dit allemaal netjes op papier.

Veel van zijn vrienden en medestrijders verbleven in de gewezen frontstreek. Houtem lag dicht bij de Franse grens en niet zo ver van Alveringem waar Verschaeve woonde. Hij heeft ook heel geregeld contact met schoolinspecteur Kamiel De Vleeschouwer die in Nieuwpoort woonde. Diksmuide met Van der Espt was ook niet ver en hij behoorde tot de kleine kring vertrouwelingen van het IJzerbedevaartcomité in de regio. Maar ook met Victor Leemans en Odiel Spruytte had hij een vertrouwelijke band. Een belangrijk deel van zijn gesprekspartners werkten mee aan het weekblad *Jong Dietschland* waarvoor Dumoulin zelf onder

5. L. Vos & L. Gevers, *Dat volk moet herleven. Het studententijdschrift De Vlaamsche Vlagge 1875-1933*, Leuven, 1976. Lees voor Dumoulin vooral vanaf p. 219.

meer historische bijdragen schreef. Die band met *Jong Dietschland* weerspiegelt zich ook in de ingeplakte brieven. Er zijn er van Jules Callewaert, Robrecht De Smet, Alfons Jonckx, Joris Lannoo, Albert Catry, René Lagrou enzovoort. Maar ook de groep achter het weekblad *Vlaanderen* was daarmee niet veraf.⁶

Hij vond lang niet altijd de tijd om meteen te noteren wat hij had vernomen of gezien. Zijn drukke bezigheden speelden hem op dat vlak wel eens parten. Op 13 oktober 1927 schrijft hij bijvoorbeeld: “Nu vind ik tijd om een en ander aan te teekenen”. Op 15 december geeft hij toe: “Lang geleden dat ik wat optekende. Doch het gaat niet om bij te houden: de heerschende terreur laat geen dag voorbij gaan zonder in een of ander zaak hare hand te laten voelen.” Dat het mollenwerk van de Vlaams-nationalisten zowel een groot deel van de clerus als de leidende kringen van de katholieke partij tot een afwerende reactie dwong, daarover vernemen we tal van details. Af en toe wordt het duidelijk dat ook de bescheiden Dumoulin wel eens in de kijker liep wegens zijn Vlaams-nationalisme dat veel verderging dan zijn bisschop kon toestaan.

Cyriel Verschaeve was zonder twijfel een van zijn belangrijkste en best ingelichte gesprekspartners gedurende deze jaren. Alveringem lag immers niet zo ver van Houtem.

VERSCHAEVE IS EEN BELANGRIJKE BRON VOOR DUMOULIN

Het was dus voor Dumoulin geografisch niet zo moeilijk om Verschaeve bij tijd en wijle een bezoek te brengen. Daarbij wordt ook duidelijk dat Verschaeve – geboren in 1874 – veel vertrouwen had in de zestien jaar jongere priester die bovendien een streekgenoot van hem was. Hun beider geboorteplaatsen Ardoosie en Roeselare lagen op korte afstand van elkaar. Bovendien waren ze beiden ondertussen vergroeid met de Westhoek waar ze de oorlog hadden meegemaakt. Vandaar dat Verschaeve Dumoulin wel eens in vertrouwen nam als hij iets te vertellen had dat in zijn ogen van historische betekenis was. We pikken er een bijzonder sprekend voorbeeld uit.

Na de datumnotitie “6 maart 28” volgt een boeiend verhaal over wat Verschaeve hem vertelde over de brief die de Frontbeweging tijdens de oorlog aan paus Benedictus xv had gestuurd “in naam van de Vlaamse frontsoldaten”. Het feit is bekend en we weten al sinds 1991 wat erin staat. We weten ook een en ander over het effect dat de brief had in het Vaticaan en in de kerkelijke diplomatie. Robrecht Boudens kreeg immers toegang tot het voordien gesloten Vaticaanse archief en in een dossier onder de titel “*Questione Fiamminga*” vond hij de bewuste brief.⁷ Hij

6. Over de redactie van *Jong Dietschland*: P.J. Verstraete, *Het weekblad ‘Jong Dietschland’ 1927-1933 in de Vlaamse beweging*, in: *Verschaeviana*, Brugge, 1982, pp. 121-162.

7. R. Boudens, Een Vaticaanse visie op kardinaal Mercier in de jaren 1917-1918, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 50, 1991, nr. 1, pp. 28-44. Over de brief van de Frontbeweging, meer bepaald pp. 39-40.

kon daarmee zijn studie over kardinaal Mercier gevoelig aanvullen. Daarin had hij het al uitvoerig over de afkeurende reacties die Merciers combattief anti-Duitse houding tijdens de bezettingsjaren in Rome hadden opgewekt.⁸

Boudens kon ons echter niet vertellen wie de auteur(s) was (waren) van de brief van de frontsoldaten en al evenmin de naam van de man die de brief persoonlijk naar het Vaticaan was komen brengen. Het was wachten op de studie van Jan De Volder over de politiek van paus en curie ten aanzien van België tijdens de Eerste Wereldoorlog. Daarin wordt verondersteld dat de auteur een "*aumônier militaire*" was, die in naam van de Vlaamse soldaten de pen had genomen om de paus een antwoord te geven op zijn vredesoproep van 1 augustus 1917. Maar ook De Volder moet de datum van ontvangst in Rome ergens in de maand oktober leggen zonder preciezer te kunnen zijn. Hij kan ons echter wel de datum bezorgen die de afzender(s) op de brief zelf heeft (hebben) genoteerd, en dat is 5 oktober 1917.⁹

De brief kreeg behoorlijk wat aandacht in de inleiding, verzorgd door Daniël Vanacker bij de uitgave van de *Oorlogsindrukken* van Verschaeve. Hier wordt de naam van de briefdrager – Odilon Hanssens – wel onthuld en daarbij ook enkele opmerkelijke details over de ontvangst in het Vaticaan. Bijvoorbeeld dat het ging om een privéaudiëntie van twee uur en dat de paus tot tranen toe bewogen was over de mensonwaardige toestand waarin de Vlaamse soldaten moesten strijden.¹⁰ In de studie van dezelfde auteur over de Frontbeweging plaatst hij deze brief aan de paus te midden van twee andere belangrijke brieven van de Frontbeweging: een aan de Belgische primaat kardinaal Mercier en een aan "*de Bondgenoten*". Dat is terecht. De brief kaderde inderdaad inhoudelijk in een bredere poging van de Frontbeweging om een eigen stem te veroveren en het Vlaams nationalisme op het internationaal-diplomatieke front te profileren.¹¹

Er is een onvolledige kladversie van de brief bewaard en die ligt in belangrijke mate aan de basis van de uiteenzetting in de studies van Vanacker. Maar over de achterliggende beweegredenen vernemen we op die manier niet veel. Het is logisch dat de Frontbeweging zeer voorzichtig was bij het op papier zetten van gegevens. Ze wilde de Belgische militaire veiligheid geen bewijsstukken in handen spelen. Dat bezorgt ons in deze kwestie natuurlijk een handicap. Biedt de ge-

8. R. Boudens, *Kardinaal Mercier en de Vlaamse Beweging*, Leuven, 1975, pp. 122, 152-153, 155.

9. J. De Volder, *Benoît XV et la Belgique durant la grande guerre*, in: *Belgisch Historisch Instituut te Rome, Bibliotheek XLI*, Brussel-Rome, 1996, p. 171.

10. C. Verschaeve, *Oorlogsindrukken*, Gent, 1996, pp. 110-111 en de bijhorende voetnoten. Daarin wordt er verwezen naar D. Vansina, *Verschaeve getuigt*, Brugge, 1955, pp. 329-330; en dan in het bijzonder naar een rapport dat door "H. G." was opgesteld. Vermoedelijk schuilt Hilaire Gravez achter deze initialen, een jonge frontarts die een van de leidende figuren was van de Frontbeweging.

11. D. Vanacker, *De Frontbeweging. De Vlaamse strijd aan de IJzer*, Koksijde, 2000, pp. 262-263.

tuigenis van Verschaeve in Dumoulin's schriftje ons op dat vlak nieuws? Wanneer de Alveringemse kapelaan het nodig vindt het verhaal tegen Dumoulin in detail uit de doeken te doen, zijn we natuurlijk al ettelijke jaren verder in de tijd. Behalve feitelijke gegevens over het opstellen van de brief, zegt zijn getuigenis daardoor natuurlijk ook veel over hoe de Alveringemse kapelaan, jaren later, terugblikte op deze episode. Die was in zijn ogen uiterst belangrijk. Zo te zien zelfs veel belangrijker dan de latere historiografie het doet uitschijnen. Dat hoeft niet te verbazen. Als priester was Verschaeve natuurlijk emotioneel erg verhangen aan de paus, de plaatsvervanger van Christus op aarde.

Bovendien had Benedictus xv zich in zijn vredesboodschap van 1 augustus 1917 geuit op een manier die Verschaeve wel aanstond. Hij had namelijk uitdrukkelijk niet de kaart getrokken van de geallieerden en de Duitsers gespaard. Hij bleef een neutrale positie verkiezen. Daarnaast was hij van oordeel dat de 'neutraliteit' en de onafhankelijkheid van België zo snel mogelijk moest hersteld worden. Dat betekende dus het afwijzen van elke band met de westelijke geallieerden Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk. In de ogen van Verschaeve en de andere leiders van de Frontbeweging zette dat pauselijke standpunt de voet dwars aan de talrijke Fransgezinden binnen de leidende kringen van België en daar waren ze blij om.¹²

Vandaar dat de leiding van de Frontbeweging die diplomatieke positie van de Heilige Stoel best wel een steuntje in de rug wilde geven. Dat kon via een brief maar dan wel op voorwaarde dat hij terecht kwam waar hij moest gelezen worden, op het hoogste niveau van de Vaticaanse curie en dan liefst bij de paus zelf. Het gebeurt bovendien niet alle dagen dat een onderpastoor gehoor krijgt tot op het hoogste niveau in de katholieke kerk. Ook daarom vond Verschaeve de brief heel belangrijk.

Paus Benedictus XV. Foto in *Die Wochenschau*, 29 mei 1915. (Verzameling auteur).

12. Cyriel Verschaeve schreef twee opstellen in zijn reeks *Oorlogsindrukken* over het vredesinitiatief van de paus, nl. op 6 en op 16 augustus 1917, zie C. Verschaeve, *Oorlogsindrukken [...]*, pp. 515-517.

ADVN, BE ADVN AC678 - Archief Leo Dumoulin, inventarisnummer 2647.

VERSCHAEVES GETUIGENIS

De getuigenis werd neergeschreven, meteen na de datumaanduiding "6 Maart 28". Daarmee hebben we een idee van de periode waarin Verschaeve zijn verhaal kwijt wilde. Maar laat ons eerst nagaan waarom hij zo openhartig was tegen Dumoulin.

We lezen in het schriftje: "Verschaeve is bij mij gekomen Vrijdag acht dagen geleden, ik was er tweemaal geweest zonder hem thuis te vinden en had hem het handschrift gelaten van Schets eener Gesch. der Vl. Bew. De Frontbeweging.

Op zijn aanraden heb ik de melding geschrapt van den brief van het Front aan Paus Benedictus XV. Tevens heb ik doen schrappen uit het kap.¹³: activisme, de woorden van dien Paus, <-L> gezeid aan een aalmoezenier 'Souvenez vous que les <-peuples> cardinaux meurent, mais que les cardinaux ne meurent pas.'"

13. Kap.: kapittel, hoofdstuk.

Daaruit blijkt overduidelijk dat Dumoulin al tot op zekere hoogte bekend was met de feiten. Hij was bovendien van plan dat ook te publiceren. Maar waar? Dat is vooralsnog onduidelijk.

Verschaeve wilde dit niet zwart op wit gedrukt zien en had er zelfs een uitstap naar Houtem voor over. Hij wilde dus uitdrukkelijk dat Dumoulin die dingen verzweg in het historische geschrift dat hij aan het voorbereiden was. Tegenover vrienden moet je dan ook uitleggen waarom je zoiets verlangt. Verschaeve beseftte dat hij die uitleg verschuldigd was. Het beste was Dumoulin alles van naadje tot draadje te vertellen. Dan zou hij zelf inzien waarom het niet opportuun was hoog van de toren te blazen met die brief van de Frontbeweging aan de paus. Dumoulin had daar wel oren naar en noteerde meteen daarna: *“Waarom zal het volgende doen verstaan. Versch.¹⁴ vertelde me toen de geheele geschiedenis van dien brief – wat niet bekend is. Wel geloof ik dat hij het in zijn memoires geschreven heeft.¹⁵ Doch in elk geval teken ik het op zoals hij verteld heeft – alles [xxx] staat mij bijna nog woordelijk voor den geest.”*

Vanaf dan doet Dumoulin zijn best om Verschaeves verhaal inderdaad woordelijk weer te geven.

“Hij vertelde aldus: ‘t Was in den tijd dat het slechte ging met mij, dat ze me wilden weggagen.¹⁶ Ik voelde dat ik nog eerst eenige slagen moest slagen, dat ik toen weg kon zonder groot hinder. Het eerst kwam de brief aan Mercier. Het doel was niet hem te overtuigen, we wisten allen dat dit niet mogelijk was; maar we wilden hem beletten de soldaten uit te spelen tegen de activisten: in dien brief stond klaar en duidelijk dat de soldaten waarover hij altijd de mond vol had, tegen hem stonden, vóór de activisten voelden.”¹⁷

De brief aan Mercier was dus in Verschaeves ogen uitdrukkelijk bedoeld om de kardinaal in Mechelen te hinderen in zijn strijd tegen het activisme en tegen de Duitse *Flamenpolitik*. De vraag is in hoeverre Verschaeve op de hoogte was van het feit dat ook de katholieke activisten, onder impuls en leiding van de Duitse agent en Göttingse katholiek Konrad Beyerlé haast op hetzelfde ogenblik bezig

14. Met de afkorting “Versch.” wordt Cyriel Verschaeve bedoeld.

15. Dumoulin bedoelt hier vermoedelijk de geschriften die als *Oorlogsindrukken* werden gepubliceerd door Daniël Vanacker. Daarin komt echter geen stuk voor over de brief aan de paus.

16. Verschaeve had in de kijker gelopen met zijn opruiende agitatie en er waren in de legerleiding en tot op regeringniveau stemmen opgegaan om hem te verwijderen uit het operatiegebied van het Belgische veldleger. Uiteindelijk werd dit niet uitgevoerd omdat dit de Vlaamsgezinde soldaten nog meer op stang zou jagen.

17. Deze brief aan de kardinaal werd in de lente van 1918 meegegeven met de delegaties die naar de Duitse linies werden gestuurd. De brief werd opgenomen in de brochure *Ontwikkelingsgang der Vlaamsche Frontbeweging* die gepubliceerd werd om de kaders van het activisme in te lichten over de Frontbeweging. K. De Schaepdrijver & J. Charpentier, *Ontwikkelingsgang der Vlaamsche Frontbeweging*, Jette, s.d. (*IJzerreeks*, nr. 1).

waren om Merciers invloed zoveel mogelijk in te perken. Beyerlé was speciaal naar het bezette land gestuurd om de Duitse invloed in de katholiek-flamingantische kringen te vergroten. De mentoren van de *Flamenpolitik* konden bovendien de Duitse diplomatie in Rome inzetten om Benedictus xv en zijn omgeving te beïnvloeden in de hoop dat die Merciers patriottische houding zou afwijzen.¹⁸

Ze gebruikten daarbij ook de katholieke activisten. Via de diplomaat Von Mühlberg werd een brief, getekend door 96 activisten en gedateerd op 4 oktober 1917, aan kardinaal Gasparri overhandigd. Hij was opgesteld onder impuls van Konrad Beyerlé. Let op de datum. Hij valt bijna gelijktijdig met de eindfase van Verschaeves schrijfwerk in Alveringem. Maar we mogen vermoeden dat de Duitse diplomatie in staat was om deze brief sneller in Rome te krijgen dan Verschaeve dat kon. Dan rijst de vraag: heeft de activistenbrief er mede voor gezorgd dat de brief van de frontsoldaten, kort daarop, zo'n opmerkelijk gunstig onthaal kreeg in het Vaticaan? Er was immers een grote gelijkenis wat de inhoud betrof. Net alsof katholieke activisten en Vlaamse frontsoldaten op één lijn stonden ten aanzien van het gedrag van de kardinaal van Mechelen. Kreeg de Romeinse curie die indruk?¹⁹

Maar waarom mikten zij beiden op de paus? Zij hadden begrepen dat Mercier écht hinderen, alleen kon door een gezagsfiguur die boven hem stond, in te schakelen. Er was maar één man die een klap met een kromstaf kon uitdelen aan een kardinaal en dat was de paus van Rome. Ook simpelweg beletten dat er steun voor Mercier vanuit Rome kwam, was al een mooi resultaat. Zo dachten de Duitsers, de activisten, en ook Verschaeve erover. Vandaar dat Verschaeves brief aan de paus inhoudelijk nauw verbonden lijkt met de brief van de Frontbeweging aan Mercier. Ze maakten deel uit van éénzelfde strategie.

En Verschaeves verhaal aan Dumoulin gaat verder:

"Toen de brief aan den Paus. Immers Mercier moest den weg afgesneden worden om <-van> Rome geen veroordeelingen te kunnen ontlokken, nu of later. Ik stelde den brief op, zin voor zin, <-om hem niet te> om veel te zeggen in weinig woorden: hij besloeg twee kanten ministerpapier, nogal groot geschreven. De brouillon²⁰ heb ik gescheurd, uit vrees voor huiszoekingen enz.; maar het spijt me nu nog dat van het ex. dat overblijft ik geen copie heb bewaard.²¹ Het is nu te Rome in 't geheim archief. Het was juist na de vredesvoorstellen van den Paus: dat was de goede gelegenheid om ons te Rome te doen welkomen; de gr. [ote] mogendheden hadden brutaal, bijna onbeleefd

18. Voor het katholieke activisme en de Duitse pogingen om Mercier in het bezette land de voet dwars te zetten zie L. Vandeweyer, Kiezen tussen Kardinaal en Kaiser. Vlaamse katholieke activisten tijdens de Eerste Wereldoorlog, in: *Trajecta, Tijdschrift voor de geschiedenis van het katholiek leven in de Nederlanden*, nr. 2, 1996, pp.134-155.

19. R. Boudens, *Een Vaticaanse visie op kardinaal Mercier [...]*, p. 39.

20. Met het Franse woord "brouillon" wordt de kladversie van de brief bedoeld.

21. Toch bleef een gedeeltelijke kladversie bewaard in het Verschaeve-archief. ADVN, BE ADVN AC460 – Fonds Cyriel Verschaeve, inventarisnummer 112.

geweigerd; en België had niet durven antwoorden.²² [xxx]²³ opstel begon met te zeggen dat, daar België niet antwoorden dierf, de Vlaamsche soldaten in 't leger het aandurfden den Paus te bedanken voor zijn voorstellen, bijz.²⁴ aangaande België. Tevens namen ze de gelegenheid te baat om bij de aanstaande vredesonderhandelingen waar de Paus ongetwijfeld een groote rol zou spelen, te vragen dat Z.H.²⁵ voor hunne rechten zou optreden. Zij immers vormden 80% van het Belgisch leger, en waren ten prooi aan den invloed van Fr.²⁶ Ware het een gewone invloed, zoals altijd gebeurt op grenzen van volkeren, dat zou dit natuurlijk zijn, en ze zouden niets spreken; doch de belgische staat, die ze zou moeten helpen en steunen, dient juist Fr., en tracht met alle middels fr. invloed te steunen en Vl. zijn ethnisch karakter te ontnemen. Daarom wenschen ze de hulp van den H. Vader om een rechtvaardige regeling te bekomen. Wat er moet zijn weten ze zelf zoo juist niet: sommige zijn tevreden met een splitsing in twee van België, met federalen band; sommige zijn voor radicale middelen en vragen een vrij Vl.; doch dit is niet zo gemakkelijk te verwezenlijken. In elk geval, ze vragen herstel. Ze durven het aan langs zulk een weg te gaan tot Z.H., omdat de hiërarchischen weg hun gesloten is.: Mercier is een Waal, voelt als een Waal, en is niet te spreken over Vl.²⁷

Het essentiele was niet de tusschenkomst van Z.H. te vragen, we wisten wel dat die niets zou kunnen doen, doch we moesten toch iets vragen! Het voornaamste was Merciers invloed tegen houden."

Tot zover Verschaeves verhaal over de inhoud van de brief en de bedoelingen ervan. Men kan zich de vraag stellen of Verschaeve wist dat kardinaal Mercier met zijn geharnaste houding tegenover het Duitse bezettingsbestuur niet erg goed lag bij de paus en de curie. Maar hij vertelde Dumoulin nog heel wat meer. Want de brief moest per slot van rekening in Rome geraken. En hij deed al dit werk niet alleen. Ook andere leidende leden van de Frontbeweging waren erbij betrokken. Tot dusver is over deze bredere kring van mede-ondertekenaars nog niets bekend geraakt. Wel kennen we de naam van Odilon Hanssens als de briefdrager. Maar door wie en hoe werd hij gerekruteerd voor deze opdracht? En waarom viel de

22. Het gaat om de vredesoproep die paus Benedictus op 1 augustus 1917 de wereld instuurde en die erg kil tot afwijzend werd onthaald door alle grote oorlogvoerende staten. De Belgische regering keek wekenlang de kat uit de boom.

23. Vermoedelijk het woordje "Het".

24. Met "bijz." is bedoeld: "In het bijzonder".

25. De afkorting Z.H. of "Zijne Heiligheid" werd gebruikt als aanspreektitel maar ook als aanduiding van de paus.

26. Met "Fr." wordt de nabuurstaat Frankrijk bedoeld. In vele Vlaams-katholieke ogen was Frankrijk de steun in de rug van de kringen in België die aanstuurden op de verfransing van geheel België. Het was ook een land dat de secularisering en de vrijmetselarij steunde.

27. In de ogen van Verschaeve en zijn geestesgenoten was het feit dat Mercier van Waalse afkomst was, al voldoende om ervanuit te gaan dat hij onmogelijk begrip kon opbrengen voor de Vlaamse beweging.

keuze op hem? Ook daarover wilde de kapelaan best een en ander vertellen tegen Dumoulin.

“Het stuk werd geteekend door Caesar Couvreur²⁸ (die voor verdere handteekens zorgde) Dr. Daels²⁹, Hil Gravez³⁰ en nog iemand Versch. peisde : De Beuckelaere).³¹ Hij stelde voor het stuk mede te geven met Van Sante³² en door P. Voste³³ te doen bestellen. Doch die is zo benauwd³⁴; en; zei ik aan Couvreur als ge een betere weg weet... Caesar antwoordde: ja; alm.³⁵ Hanssens, een Limburger, gaat naar Rome.³⁶ Die kent br. Egidius (?)³⁷, die bij kard. Van Rossum³⁸ is, en zal zoo gemakkelijker kunnen ergens geraken. – Opperbest zei Versch. doch doe hem eerst ‘ne keer komen.

Z'n gezicht is een engelgezicht, argeloos, boezemt volle vertrouwen in: ‘t was de man. Hij trok op.”

Vanaf dit ogenblik moet Verschaeve het relaas navertellen zoals hij dat na de reis van Odilon Hanssens zelf moet vernomen hebben. Het is dus een verhaal uit de tweede hand. Het spreekt vanzelf dat hierbij de emoties een sterke rol hebben gespeeld en dat is ook te merken aan het relaas. Er was de aalmoezenier gezegd dat

28. Cesar Couvreur, geboren in 1890, onderofficier bij de infanterie, behoorde tot de radicale vleugel van de Frontbeweging en vertegenwoordigde de 5de legerdivisie in de frontleiding. Hij was een familielid van Verschaeves vriend, priester Robrecht De Smet. Hij speelde in dit opzet een erg belangrijke rol.

29. Frans Daels, geboren in 1882, arts, een belangrijke promotor van de kathoeliek-flamingantische actie aan het front.

30. Hilaire Gravez, geboren in 1889, arts, vertegenwoordigde de 2de Legerdivisie in de frontleiding.

31. Hier merken we een moment van twijfel op bij Verschaeve. Hij is er niet meer zeker van of Adiel Debeuckelaere, geboren in 1888, de voorzitter van de zogenaamde *“legervergadering”* van de Frontbeweging, er bij aanwezig was en als medeondertekenaar optrad.

32. Carlos Van Sante, geboren in 1886, novice van de dominicanen, brancardier.

33. P. (pater) Frederic Vosté, geboren in 1883, dominicaan, als bijbelexegeet verbonden aan de faculteit theologie van het Collegio Angelico in Rome. Hij was de antenne van Verschaeve in het Vaticaan.

34. *“Benauwd”* is een West-Vlaams woord voor angstig.

35. Met de afkorting *“alm.”* is aalmoezenier bedoeld, een militair zielzorger.

36. Albert-René-Odilon Hanssens was nochtans geboren in Sint-Niklaas op 7 augustus 1880. Hij was eerst brancardier, maar werd daarna aalmoezenier bij de genie van de 5de Legerdivisie. Vermits Couvreur een vooraanstaande rol speelde in die divisie kan hij hem inderdaad goed hebben gekend.

37. Met de afkorting *“br.”* wordt *“broeder”* bedoeld, een kloosterling van het mannelijke geslacht die geen priesterwijding ontvangen heeft. Vermits kardinaal Van Rossum behoorde tot de orde van de redemptoristen is het niet zo verbazingwekkend dat hij een broeder als naaste medewerker had. Deze medewerker van kardinaal Van Rossum is niet geïdentificeerd. Het vraagt teken in de tekst duidt er overigens op dat Verschaeve – of Dumoulin, dat is de vraag? – niet zeker waren van de naam.

38. Curiekardinaal Van Rossum, geboren in 1854, Nederlander, had vóór de oorlog al uitlatingen over de Nederlandse taal gedaan waardoor men hem in de Vlaamse beweging beschouwde als een medestander. L. Schepens & R. Boudens, *Rossum, Wilhelm van*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, Tielt, 1998, dl. 3, p. 2666.

hij een brief moest afgeven aan een medewerker van de Nederlandse kardinaal, meer niet. Dat was natuurlijk niet zo moeilijk. Maar van het een kwam het ander. Zo kwam deze jonge priester plots persoonlijk tegenover de Nederlandse kardinaal te staan, daarna tegenover de staatssecretaris kardinaal Gasparri en uiteindelijk zelfs oog in oog met de allerhoogste gezagsdrager van de katholieke kerk, de paus. Tijdens al die ontmoetingen werd hij in detail en op vrij emotionele toon geïnterpelleerd over een affaire waar hij duidelijk maar een beperkt benul van had. Hanssens was de briefdrager, meer niet. Bovendien ging het allemaal razendsnel en hij had in Rome niemand waarmee hij van gedachten kon wisselen over de brief, laat staan over de situatie in het Belgische leger. Hij stond er dus moederziel alleen voor.

“Te Rome ging hij den broeder spreken, en gaf het papier af. <Dezelfden> ‘s anderen dags ‘s voornoens kreeg hij een brief dat den Kard. naar zijn hotel zou komen. Die kwam ‘s noens. Die haalde het stuk uit, en vroeg hoeveel Vl.³⁹ er in ‘t leger waren, of het van hen kwam enz. Bij het overlezen, niet op de eenige enigzins pathetische plaats, doch midden in de feiten-uiteenzetting) kreesch⁴⁰ hij erbij. De Vl. hadden ten volle gelijk, herstel en een vrij Vl. moest er komen. Hij zou zelf het stuk niet willen overmaken: ‘t was te belangrijk, en die frase over Mercier kan hij niet aanbieden: hij had bij z’n bezoek in België ruzie gehad met M. en ze zouden denken dat dit een weerwraak was, dit zou<den> de zaak schaden. Doch hij zou er van spreken aan kardinaal Gasparri⁴¹; en alm. H. zou het zelf moeten aanbieden.

‘S avonds was er al een brief om te zeggen dat den alm. ‘s anderendaags een private audiëntie zou hebben bij Gasp. Toen hij daarkwam gaf hij ‘t stuk af. Gasp. zei hij is een kleine, ronde levendige Italiaan, die de hele lezing met allerhande uitroepen [xxxx]chereerde. Hij begon met te zeggen (in goed fransch, de brief was ook in ‘t fr. ten andere) dat H. Vader daar zoo gevoelig zou aan zijn, nu dat alle Staten hem zoo slecht behandelden, dat het voor Z.H. een groote troost zou zijn dit te vernemen, vroeg opnieuw hoeveel Vl. er in ‘t leger waren, of dit van hen kwam, enz. Hij las steeds door, met allerhande tusschenwerpsels: influence française – oui, évidemment cas ordinaire – België helpt fr. – Ah ça! Oui, oui, c’est juste, ils ont raison, il faut justice, il faut un changement vrij Vl. – oui, oui, ce ne sera pas facile – invloed van Z.H. op vredesconferentie – S.S. n’aura pas tout de dire que ça – Mercier – oui (dit is letterlijk) Son Em. s’emballe dans son patriotisme, nous savons cela. Et quelles sont ces signatures? waarop uitleg volgde. En toen: Donc nous nous ne pourrons pas compter sur les rapports

39. De afkorting “Vl.” Kan in deze tekst zowel Vlaanderen als Vlamingen betekenen, al naar gelang van de context.

40. Met “kreesch”, van het werkwoord krijsen. Hier in de betekenis van ‘tot tranen toe bewegen’.

41. Pietro Gasparri, geboren in 1852, kerkjurist, in 1907 kardinaal gecreëerd, werd camerlengo in 1914 en werd door de nieuwe paus Benedictus XV tot staatssecretaris benoemd. Daardoor kreeg hij de verantwoordelijkheid over de buitenlandse politiek van de Heilige Stoel.

de son Em. de Malines. Il faudra les mettre de côté;⁴² en toen vroeg hij of er Vlaamschgezinde bisschoppen waren – waarop H. zei neen, allen min of meer gebonden. Dat vond Gasp. jammer en dit gaf eenige aarzeling in.

Toen zei Gasp. dat dit stuk zoo belangrijk was dat hij het niet aan Z.H. den paus zou voorleggen; dat Z.H. zoo gelukkig zou zijn en <-over> in dit alles zooveel belang zou stellen dat H. moest zelf aanbieden. Hij, Gasp. zou alles zeggen enz., doch H. moest het afgeven, en kreeg een kaart voor een *privaat-audiëntie* van Z.H. 's anderendaags 10 u.

Toen H. daar aankwam zei de wacht hem dat er om 10 u. een *publieke audiëntie* was! nu, hij mocht wel binnen. Daar waren nog 2 andere belg. almoez.⁴³ H. ging zover mogelijk van hen al den anderen kant staan.

Z.H. kwam binnen; Gasp moest hem verwittigd hebben: toen hij bij de Belg. alm. kwam, die hij eerst zag, vroeg hij *Est-ce l'un de Vous qui a demandé une audience privée?*⁴⁴ Ze gaapten verbaasd. De Paus zei niets meer en ging verder. Gekomen bij H. vroeg hij hetzelfde. Deze zei ja, en Z.H. zei hem den stoet te volgen.

In de private kamer van Z.H. was H. heelemaal uit z'n lood. De Paus was heel goed, trachtte hem gerust te stellen, doch 't vlotte niet; Hij zei dat hij zoo gelukkig was over dien brief, dat hij de Vlamingen zou helpen waar het kon enz., vroeg hoeveel Vl. er in 't leger waren. Eindelijk kon H. gaan.

Bij de audiëntie van Gasp. had deze gezegd: *wel verstaan, wij weten van niets; ge moogt u nooit op ons beroepen, ik heb niets*⁴⁵ *ontvangen. Wij zullen echter rekening houden met alles.*"

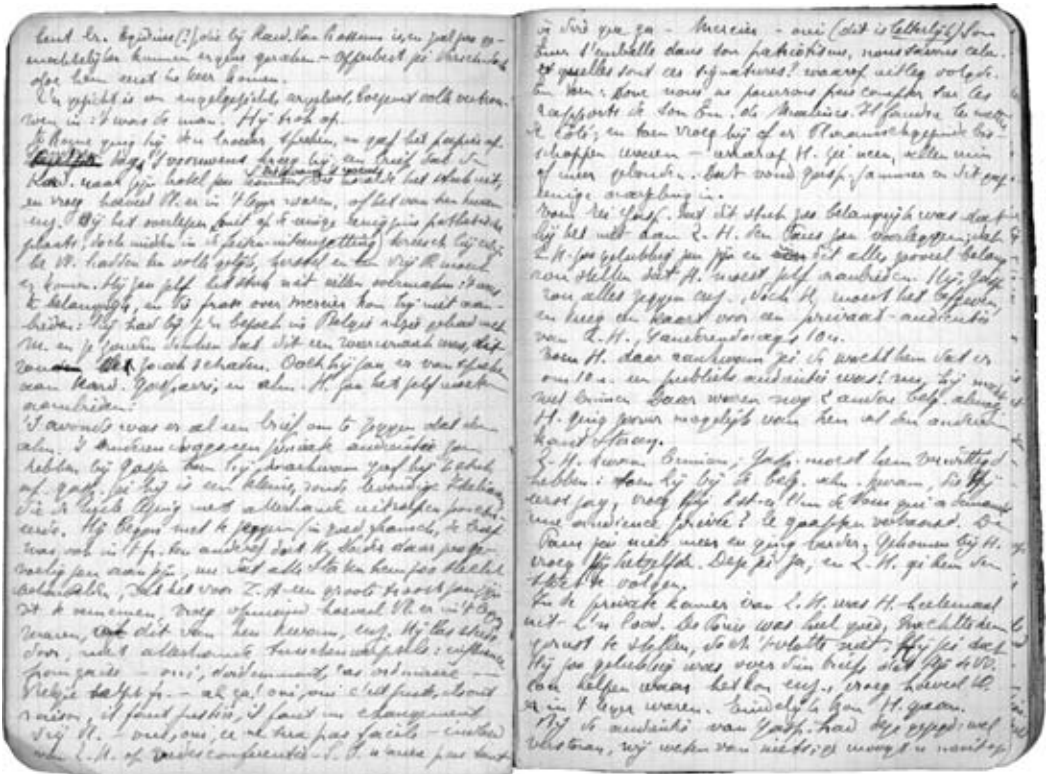
Vanaf dan kwam Verschaeve weer aan het woord want hij wilde nu een verklaring geven waarom hij geheimhouding wenste. Gasparri had immers uitdrukkelijk gezegd dat het Vaticaan zou doen alsof de brief niet bestond. Als hij wilde dat de tekst zijn effect bleef hebben, intern bij de besluitvorming in de omgeving van de Heilige Stoel, dan moest de demarche van de Frontbeweging geheim blijven. Het had ook weinig zin. De zaak voor de publieke opinie gooien, zou discussie uitlokken en dan zouden er door de Belgische diplomatie zeker stappen gezet worden in Rome om het effect van de brief teniet te doen. Het Vaticaan zou zich in dat geval in stilzwijgen hullen of gewoonweg ontkennen:

42. Vertaling: "Hij las steeds door, met allerhande tusschenwerpsels: Franse invloed – ja uiteraard, zoals gewoonlijk – België helpt fr. – Ah dat! Ja, ja, dat klopt, ze hebben gelijk, er moet rechtvaardigheid komen en een wijziging, een vrij Vlaanderen – ja, ja, dat zal niet gemakkelijk zijn – invloed van Z.H. op vredesconferentie – Zijn Heiligheid zal niet alles te zeggen hebben en dan dat – Mercier – ja (dit is letterlijk) Zijne eminentie sluit zich op in zijn patriotisme, dat weten we. van wie zijn die handtekeningen? waarop uitleg volgde. En toen: Dus, we kunnen niet rekenen op de rapporten van zijne Eminentie in Mechelen, we moeten ze opzij schuiven."

43. Het is niet bekend welke twee andere militaire aalmoezeniers op dat ogenblik in Rome waren.

44. Vertaling: "Is het een van jullie die een *privé-audiëntie* heeft gevraagd?"

45. Het woordje "niets" werd door Dumoulin in deze tekst met zijn pen wat vetter geschreven om het te benadrukken.

ADVN, BE ADVN AC678 - Archief Leo Dumoulin, inventarisnummer 2647.

“Daarom vroeg Versch. alles te weren wat eenigszins op indiscretie geleck, en was niet tevreden dat E.H. Rob Desmet in een oogenblik van gramschap, iets had laten uitlekken in “Vlaanderen” daarover.⁴⁶

Dit is de heele geschiedenis zoals Versch. ze mij verteld heeft.”

Het past hier nog even te wijzen op de laatste zinnen van de getuigenis. Daarin haalt Verschaeve uit naar zijn vroegere vriend Robrecht De Smet, wel wetende dat ook Dumoulin hem heel goed kende en met hem intens samenwerkte of alleszins had samengewerkt. Zeer waarschijnlijk had Verschaeve in het verleden al tegenover De Smet verteld over de brief aan de paus en hoe de missie van Hanssens verlopen was. Het is echter ook mogelijk dat Cesar Couvreur hiervoor verantwoordelijk was, want na de wapenstilstand werkte Couvreur een tijd heel nauw samen met zijn familielid. In ieder geval had Robrecht De Smet er niet beter op gevonden

46. Gelet op de vaagheid van de mededeling is het onmogelijk precies na te gaan wanneer en wat er in het weekblad *Vlaanderen* is verschenen over de brief aan de paus.

dan die kennis te gebruiken in de kolommen van zijn strijdblad *Vlaanderen*. En dat terwijl Verschaeve vond dat die kennis bewaard moest blijven in een heel enge kring van vertrouwelingen zodat de effecten die hij had beoogd op de besluitvorming in Rome niet bedreigd werden door een publiek debat. Vandaar dat hij wel bereid was om dit allemaal en in detail tegen Dumoulin uit de doeken te doen maar absoluut niet wilde dat dit werd gepubliceerd.

In ieder geval zou Verschaeve de opening, die door zijn brief in het Vaticaan was gecreëerd in de richting van de paus, nadien opnieuw gebruiken. Het stond al van in december 1917 vast dat brancardier Carlos Van Sante een verlof ging krijgen dat lang genoeg was voor een reis naar Rome. Pater Vosté wist daarvan. Van Sante kwam in de eeuwige stad aan op 15 januari. In diezelfde maand trok ook aalmoezenier Gustaaf Lambrecht naar Rome. Hij was geboren in Wielsbeke op 18 december 1886 en had al het grootste deel van zijn militaire carrière, eerst als brancardier en nadien als aalmoezenier, in de 1ste Legerdivisie doorgebracht. Daar stond de Frontbeweging sterk. Het was de bedoeling dat zij samen bij Van Rossum op audiëntie zouden gaan. Het spreekt vanzelf dat deze delegatie inhoudelijk heel wat sterker in haar schoenen stond dan Odilon Hanssens op zijn eentje.⁴⁷

Verschaeves biograaf Romain Vanlandschoot acht het best mogelijk dat ze de brief van 5 oktober nog eens wilden komen toelichten en verder preciseren wat de "*Vlaamse soldaten*" wensten. Want ondertussen was er natuurlijk een en ander gebeurd. De Russen hadden de strijd gestaakt en het oorlogsjaar 1918 kondigde zich bepaald turbulent aan. Het is zeer twijfelachtig of de twee tot bij de paus zijn geraakt. Op 10 februari was Van Sante in ieder geval weer terug in zijn eenheid aan het front. Pater Vosté liet nadien nog weten dat hij bereid bleef om, heel voorzichtig en discreet, de Vlaamse zaak in Rome te verdedigen. Die bereidheid werd zeker positief ontvangen in Alveringem, want Verschaeve wilde elke kans aangrijpen om Rome verder te beïnvloeden. Maar de oorlogsgebeurtenissen lieten hem daartoe geen kans meer.

EPILOOG

Dumoulin bleef na deze notitie nog verscheidene jaren hyperactief achter de schermen van het Vlaams-nationalisme. Maar dat bleef niet duren. In 1934 ging zijn geliefde *Jong Dietschland* ter ziele nadat de onderhandelingen met de mannen achter het weekblad *Vlaanderen* mislukt waren. De laatste zin in het lemma van Pieter Jan Verstraete in de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* zegt dat hij zich niet meer in de Vlaamse beweging engageerde na de stopzetting van het blad in 1934, onder meer omdat hij op dat ogenblik al geteisterd werd door ziekte.

47. Over deze tweede missie naar Rome zie R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve. Biografie*, Tielt-Gent, 1998, pp. 197-198.

Aan de laatste notities in het tweede schriftje is te merken dat de man inderdaad de moed verloor in het midden van de jaren dertig. De oorzaken zijn veelzijdig. Enerzijds kreeg hij in Lichtervelde – waar hij sinds 3 december 1930 als onder-pastoor op post was – een steeds uitgebreider arbeidsterrein omdat hij er werd belast met de *“sociale werken”*. Maar ook zijn kwakkelende gezondheid zorgde ervoor dat hij niet meer geregeld kon noteren in zijn schriftje. Na de datum van 1 augustus 1935 lezen we: *“Lang niets meer geschreven. Tijd ontbreekt. Energie.”* Dat is kort en duidelijk.

Voorals die energie was een probleem en dat werd in niet geringe mate veroorzaakt doordat zoveel projecten waarvoor hij hard had gewerkt, ten onder waren gegaan. Het zijn treurige pagina's waarin hij de optelsom maakt. Dumoulin voelde zich onmachtig daar wat aan te doen maar hij kreeg wel de kritiek te slikken. En tegelijkertijd bood niemand zijn hulp en medewerking aan. Sloeg die moedeloosheid om in een slepende depressie, nog eens verergerd door zijn lichamelijke problemen? Ondertussen had hij alvast zijn pen al neergelegd. Hij bleef in zijn parochie tot zijn ontslag op 28 november 1940. Daarna vertrok Dumoulin op rust naar Gistel. Hij stierf er op 15 januari 1942.

Met zijn twee schriftjes heeft hij echter een belangrijke bron gecreëerd over de geschiedenis van het Vlaams-nationalisme in zijn katholieke gedaante.

Luc Vandeweyer (° 1956) is doctor in de geschiedenis en archivaris bij het Algemeen Rijksarchief. Hij publiceerde over tal van aspecten van de Vlaamse beweging in de Eerste Wereldoorlog, het interbellum en de Tweede Wereldoorlog.